א א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל

א וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה בְּמַדְבְּרָא דְסִינַי

אוצר מפרשי התורה

(א) ענינו של ספר במדבר. כתב הרמב"ן[1], שאחר שביאר הכתוב את תורת הקרבנות בספר השלישי, הוא ספר ויקרא, התחיל עתה לסדר בספר הזה את המצוות שנצטוו בענין אהל מועד, וציוה איך תהיה משמרת המשכן וכליו[2], ואיך יחנו סביב ויעמוד העם מרחוק[3], והכהנים הניגשים אל ה' איך יתנהגו במשכן בחנותו ובנשיאתו ומה יעשו במשמרתו[4], והכל מעלה למקדש וכבוד לו כמו שאמרו חז"ל[5], אינו דומה פלטרין של מלך שיש לו שומרים לפלטרין שאין לו שומרים[6]. והספר הזה כולו עוסק במצוות שעה, שנצטוו בהן בעמדם במדבר, וכן עוסק ספר זה בניסים שנעשו להם במדבר, לספר כל מעשה ה' אשר עשה עמהם להפליא, וסיפר כי החל לתת אויביהם לפניהם לחרב[7], וציוה איך תיחלק להם הארץ[8]. ואין בספר זה מצוות הנוהגות לדורות, מלבד קצת מצוות בעניני הקרבנות שהתחיל לצוות עליהן ב'ספר הכהנים' הוא ספר ויקרא ולא נשלם ביאורן שם, והשלימן בספר הזה[9]. ואברבנאל כתב[10], שאחר שהשלים ללמד את ישראל בספר ויקרא את הקדושה והטהרה והעבודה שיתנהגו במקדש ה' להתמיד השכינה ביניהם, בא ספר זה לספר סדר הנהגת העם איך היה במדבר במסעיהם וחנייתם, ואת כל התלאה שמצאה אותם בדרך, והסיבה שבעבורה התעכבו במדבר ארבעים שנה עד תום כל הדור היוצאים ממצרים[11], ואת מה שאירע לקרח ועדתו שרבו עם משה ואהרן[12], ואגב כך בתוך הסיפורים הללו נכתבו מצוות מיוחדות לדורות כמצות ציצית[13] ופרה אדומה[14] וסדר נחלות[15] וברכת כהנים[16] וסוטה[17] ונזיר[18] ומנחת העולה ונסכיה[19] והתמידין ומוספי המועדות[20] ונדרים[21] וערי מקלט[22] ומתנות כהונה ולויה[23] ומשמרתם ופקודתם.

והספורנו כתב[24], שענינו של ספר זה הוא ההכנות לקראת הכניסה לארץ ישראל, וסיפר כיצד היתה הכוונה בתחילה שייכנסו לארץ ישראל מיד בלא שיצטרכו להילחם, וסיפר את ההכנות שנעשו לזה[25], וגם את הזכויות שהיו לישראל שמחמתן היו אמורים להיכנס לארץ ישראל מיד[26], ושבעקבות חטא המרגלים נגזר עליהם שדור היוצאים ממצרים לא יכנס לארץ ושיהיו במדבר ארבעים שנה, וכמו כן הוצרכו בניהם להיכנס לארץ על ידי מלחמה, וגם אחר כך סיפר על מצוות נוספות שציוה ה' ברחמיו כדי לתקן את ישראל, ואף שחטאו בקרח ועדתו, ריחם עליהם ותיקן ענינם, והכין את כניסתם לארץ על ידי טהרת מי חטאת, ונתן סדר לחלוקת הארץ מעבר לירדן והלאה.

שם הספר. בלשון חז"ל נקרא ספר זה גם בשם "חומש הפקודים"[27], על שם שני המפקדים שיש בספר זה, האחד בתחילת הספר והשני לקראת סופו[28].

(א) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי הטעם שהזכיר הכתוב שהדיבור היה במדבר סיני. כתב הרמב"ן, להגיד שלא נסעו ממדבר סיני עד שנמנו, כי המפקד השני היה בערבות מואב[29]. ובדומה לזה כתב אברבנאל, שהזכיר הכתוב "במדבר סיני" ואת התאריך "באחד לחודש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים", כדי לומר שנשארו שם יותר משנה, וכל ענין העגל ומעשה המשכן ומפקד העם וסידור הדגלים היה במדבר סיני. והאלשיך ביאר, שהזכיר כאן את מדבר סיני, מפני שבמעמד הר סיני התאוו שתשרה שכינה עליהם ושיהיו מחנה לשכינה, וכאן מילא תאוותם[30]. ויש שכתב, שהזכיר זאת כדי לבאר את הצורך במפקד, שתכלית המפקד היתה מפני שהיו במדבר סיני, והיו נצרכים ללכת את כל המדבר הגדול עד בואם אל ארץ נושבת, ודבר זה לא היה אפשרי אלא בהשראת שכינה בהפלגה יתירה, והיו נמשלים באותה שעה כמו מלך ההולך בראש צבאו במדבר למלחמה, ואין מלך הולך בעצמו ובכבודו אלא במחנה גדול לפי כבודו, ולכן היו צריכים להימנות שישים ריבוא כדי שתשרה שכינה עליהם[31].

בְּמִדְבַּר סִינַי כלומר, במדבר שבו היה הר סיני[32].

בְּאֹהֶל מוֹעֵד הדיבור אל משה באהל מועד ולא בהר סיני. כתב הרשב"ם, שכל הדברות שנאמרו בשנה

1. בהקדמתו לספר במדבר. **2.** להלן פסוק נג; ג, ו-ח. **3.** להלן פרק ב. וראה דבריו להלן הערה 38. **4.** להלן ג, י. **5.** ספרי זוטא להלן יח, ד. **6.** וראה להלן הערה 38 דברי רמב"ן, שכיון שהשכינה שהיתה בהר סיני שרתה עתה באהל מועד, לפיכך נצטוו (להלן פרק ג) שיהיו הלויים חונים סביב המשכן והזר הקרב יומת, כשם שהגביל את הר סיני כשהיה כבוד השכינה עליו, שנאמר (שמות יט, יג) "לא תיגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יירה", וכן נצטוו להלן ד, כ שלא יבואו לראות כבלע את הקדש, כפי שנצטוו בהר סיני (שמות שם, כד) "והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה'". **7.** להלן כא, ג; כד; לה; לא, ז-ח. **8.** להלן כו, נב-נו. **9.** עי' תכלת מרדכי שמנה כמה מצוות הנוהגות לדורות ונצטוו עליהן בספר במדבר. וכתב, שאולי מצוות אלו שייכות לקודש ולמקדש ולכן הן בכלל תורת כהנים וצורך הקרבנות. ועי' יקב אפרים שהרחיב בזה. וראה דברי אברבנאל בסמוך. **10.** בהקדמתו לספר במדבר. **11.** להלן יד, כא-כג. **12.** להלן פרקים טז-יז. **13.** להלן טו, לז-מא. **14.** להלן פרק יט. **15.** להלן כו, נב-נו. **16.** להלן ו, כב-כז. **17.** להלן ה, יא-לא. **18.** להלן ו, א-כא. **19.** להלן טו, א-טז. **20.** להלן פרקים כח-כט. **21.** להלן ל, ב-יז. **22.** להלן לה, ט-לד. **23.** להלן יח, ח-לב. **24.** בהקדמתו לספר במדבר. **25.** שסידר את מחנותיהם לפי סדר קדושתם, והרחיק את הטמאים מן המחנה, וציוה פרשת סוטה כדי לטהרם מממזרים, וציוה פרשת נזיר לקדש מבניהם לנזירים, ועל ידי כל זה נעשו ראויים לברכות כהנים. **26.** ראה הרחבה בזה להלן ט, א. **27.** משנה יומא ז, א; בבלי סוטה לו, ב. **28.** להלן פרק כו. ועי' העמק דבר בהקדמתו לספר במדבר שהרחיב בביאור ענין הפקודים, שמראים את השינוי שנעשה מהנהגה בדרך של השגחה גלויה להנהגה בדרך הטבע, ולכן נקרא הספר על שם הפקודים. **29.** להלן פרק כו. **30.** ראה עוד דבריו להלן ציון 50. וכעי"ז כתב רש"ר הירש, שהכתוב מציין שהמנין נערך במדבר כדי לומר שלא נערך לצורך כלכלי או מדיני, אלא למען התורה שניתנה בסיני, ולכן הוזכר גם אהל מועד. **31.** העמק דבר. ראה להלן ציון 120 בטעם המנין. **32.** רבינו בחיי.

מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם

בְּמַשְׁכַּן זִמְנָא בְּחָד לְיַרְחָא תִנְיָנָא בְּשַׁתָּא

רש״י

א (א) **וידבר. במדבר סיני. באחד לחודש וגו׳.** מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה, כשיצאו ממצרים מנאן, וכשנפלו בעגל מנאן לידע מנין הנותרים, וכשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם, באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם (ראה במדב״ר ב יט):

אוצר מפרשי התורה

הראשונה ליציאת מצרים, קודם שהוקם המשכן, כתוב בהן שנאמרו ״בהר סיני״[33], אבל משהוקם המשכן באחד לחודש בשנה השניה, לא נאמר שה׳ דיבר עם משה ״בהר סיני״ אלא ״במדבר סיני באהל מועד״[34]. וכן כתב הראב״ע, שאחר ששכן הכבוד באהל מועד לא עלה משה אל הר סיני, ולכן נאמר כאן ״במדבר סיני באהל מועד״ ולא ׳בהר סיני׳[35]. והוסיף הרמב״ן, שהדגיש הכתוב שהיה הדיבור ״באהל מועד״, מפני שהמצוות הקודמות של שמיטה ויובל נאמרו ״בהר סיני״[36], ומכאן ואילך היה הדיבור ״באהל מועד״[37], כמו שהיה מעת שהוקם המשכן שלא נדבר לו ה׳ אלא משם[38]. ומן האחרונים יש שכתב, שהזכיר את אהל מועד כדי לנמק את הצורך במפקד, שהוא מפני שבא להשרות שכינתו עליהם[39]. ויש שכתב, שלאחר שבספר ויקרא מובאות מצוות לדורות שנאמרו למשה באהל מועד[40], הוצרך לומר שגם מצוות לשעה נאמרו לו באהל מועד[41].

יש שדייק, שכאן נאמר שהדיבור למשה היה ״באהל מועד״, ואילו בספר ויקרא[42] נאמר שהדיבור היה ״מאהל מועד״. וביאר, שבספר ויקרא היה הענן שוכן על האהל ומשה לא היה יכול להיכנס לתוכו, ולכן היה הדיבור ״מאהל מועד״ החוצה, למקום שמשה נמצא, אבל בא׳ באייר כבר היה משה יכול לבוא אל תוך האהל, ובא אליו הדיבור ״באהל מועד״ מעל הכפורת, כאמור להלן[43] ״ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת אשר על ארון העדות מבין שני הכרובים״[44].

בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם טעם הפירוט של זמן הדיבור. אמרו במדרש[45], שכאשר בא הקב״ה לגדל את ישראל, הוא מפרסם ומפרט את המקום והזמן המדויק של המעשה[46]. עוד אמרו במדרש[47], שמתוך חיבתם כתב את המועד המדויק של הציווי, כדרך שחתן כותב כתובה לכלתו ומפרט באיזה יום ובאיזה חודש[48]. ואברבנאל כתב, שבא לומר שעד זמן זה היו במדבר סיני[49]. והאלשיך ביאר, שהכתוב בא ללמד שהקב״ה המתין מלהשרות שכינתו עליהם עד שהתעלו והיו מוכנים לשמש מחנה לשכינה[50]. ויש שכתב, שציון הזמן בא ללמד שנצטוו על המפקד הואיל ועמדו לצאת לדרך, וכדרך המלך שמונה ומשלים את מספר חייליו לפני צאתו לדרך[51]. ויש שכתב, שהדגישה התורה את זמן הדיבור, כדי שלא נחשוב שמתואר כאן המפקד שנעשה לפני הקמת המשכן[52], ולכן נאמר שהדיבור היה ״באהל מועד״ ובא׳ באייר, דהיינו לאחר הקמת המשכן[53].

כתב רש״י[54], מתוך חיבתם לפניו מונה אותם כל שעה,

33. שמות לא, יח; לד, לב; ויקרא ז, לח; כה, א; כו, מו; כז, לד. וכ״כ חזקוני ע״פ מה שאמרו בביצה ה, ב, שמיום שנתנו עשרת הדברות לא נסתלקה שכינה מהר סיני עד לאחר שהוקם המשכן, ועי׳ רש״י שם ד״ה מכדי כתיב. **34.** והוכיח כן מהאמור להלן ג, א ״ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דיבר ה׳ את משה בהר סיני״, שנאמר קודם שנבנה המשכן, שהרי מונה (שם, ב) גם את נדב ואביהוא שמתו ביום חנוכת המשכן (ויקרא י, ב), ולכן מתואר שהדיבור היה ׳בהר סיני׳, ואח״כ (שם, ד) נאמר ״וימת נדב ואביהוא לפני ה׳ בהקריבם אש זרה לפני ה׳ במדבר סיני״, דהיינו שבמדבר סיני היו בני אהרן ארבעה ולבסוף שנים, כי בו ביום שהוקם אהל מועד מתו נדב ואביהוא. ובלקח טוב הוסיף, שאחר שהוקם המשכן לא נדבר עמו אלא מאהל מועד בצניעות. וראה עוד תנחומא ג. **35.** וכמו שאמר ה׳ למשה בשעת הציווי על הקמת המשכן (שמות כה, כב) ״ונועדתי לך שם ודיברתי אתך וגו׳ את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל״. אברבנאל. **36.** ויקרא כה, א; כו, מו; כז, לד. אמנם בהעמק דבר ציין גם למצוות שנאמרו לאחמ״כ בסוף ספר ויקרא. ועי׳ ראב״ע ויקרא כו, מו. **37.** וכ״כ אדרת אליהו, שמטעם זה נכתב כאן ״במדבר סיני״. **38.** כאמור (ויקרא א, א) ״ויקרא אל משה וידבר ה׳ אליו מאהל מועד לאמר״. ועי׳ רמב״ן ויקרא כה, א, שביאר שמצוות שמיטה ויובל וכן הברכות והקללות בפרשת בחוקותי נאמרו למשה בהר סיני, אך משה אמר אותן לישראל לאחר הקמת המשכן ולאחר שדיבר אליו ה׳ מאהל מועד, כאמור בתחילת ספר ויקרא. וכ״כ אברבנאל כאן. אך עי׳ ראב״ע שם שביאר שאין מוקדם ומאוחר בתורה. וראה אוצר מפרשי התורה שם. עוד כתב רמב״ן, שכיון שהשכינה שהיתה בהר סיני שרתה עתה באהל מועד, לפיכך נצטוו (להלן פרק ג) שיהיו הלויים חונים סביב המשכן והזר הקרב יומת, כשם שהגביל את הר סיני כשהיה כבוד השכינה עליו, שנאמר (שמות יט, יג) ״לא תיגע בו יד כי סקול יסקל או ירה יירה״, וכן נצטוו להלן ד, כ שלא יבואו לראות כבלע את הקדש, כפי שנצטוו בהר סיני (שמות שם, כד) ״והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל ה׳״. ועי׳ עוד רמב״ן שמות כה, ב, ובהקדמתו לספר ויקרא. **39.** כלי יקר. וכעי״ז במלבי״ם, שכיון שהתעלו במדרגתם משעה שהוקם המשכן, לכן הוצרכו מנין חדש. וראה גם אזנים לתורה להלן ציון 53. **40.** ויקרא א, א. **41.** העמק דבר, ע״פ דברי רמב״ן לעיל ציון 9 שבספר ויקרא נאמרו מצוות הנוהגות לדורות ובספר במדבר נאמרו מצוות לשעה. **42.** א, א. **43.** ז, פט. **44.** כלי יקר. **45.** במ״ר א, א. **46.** וכן הביא רבינו בחיי. וכ״כ תולדות יצחק, שמצד אהבת הקב״ה לישראל עשה עיקר גדול ממנין זה, שבענינים החשובים ראוי שיעשו עיקר מן הזמן שיהיה הגון, וכך צריך מקום הגון, וכאן היה המקום הגון במדבר סיני ששם קיבלו את התורה, וכן הזמן היה הגון שעדיין לא נשכחו מהם ניסי מצרים. **47.** במ״ר א, ה. **48.** ראה דברי רש״י להלן ציון 54. וכתב לבוש האורה בשם מהרש״ל, שכוונת רש״י כדברי המדרש, שלכן פירט הכתוב את זמן הדיבור, ודייק כן מכך שרש״י כתב דבריו על פסוק זה אף שלכאורה היה לו לכתוב כן על הפסוק הבא שבו מוזכרת מצות המנייה. **49.** ראה דבריו לעיל אחרי ציון 29. **50.** וכעי״ז כתב כלי יקר, שזיווג ישראל להקב״ה נמשל לזיווג כלה לחתן, ומתן תורה היה כאירוסין וחנוכת המשכן כנישואין, וכשם שנותנים לכלה עשרה חודשים בין האירוסין לנישואין, כך שהו גם כאן עשרה חודשים עד הקמת המשכן בתחילת ניסן, וזמן הנישואין שלושים יום נמשך עד תחילת אייר. **51.** העמק דבר [ע״פ דברי הראשונים להלן ציון 107 ואילך בטעם הציווי למנות את ישראל]. ראה דבריו לעיל ציון 31. **52.** ראה להלן ציון 121 ואילך שנחלקו בזה הראשונים. **53.** אזנים לתורה. **54.** ע״פ במ״ר ב, יט.

מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: ב שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת

תְּנֵיתָא לְמִפְקְהוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרַיִם לְמֵימָר: ב קַבִּילוּ יַת חוּשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא

אוצר מפרשי התורה

כשיצאו ממצרים מנאם[55], וכשנפלו בעגל מנאם לדעת את מנין הנותרים[56], וכשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם, באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם[57]. ובביאור דברי רש"י יש שכתב, שכוונתו ליישב מדוע פירט הכתוב "באחד לחודש השני בשנה השנית", כדי להודיע שמנאם שלוש פעמים בתקופה קצרה של שנה, ובזה ניכרת חיבתם לפניו[58]. ויש שכתב, שרש"י בא לבאר מדוע נפתח ספר במדבר בפרשה זו, אף שהיא היתה בא' באייר, ולא בפרשת פסח שני הכתובה להלן[59] שהיתה בניסן, מפני שפרשה זו היא שבחם של ישראל, ואילו פרשת פסח שני היא גנותם של ישראל[60].

וראה עוד להלן[61] מה שביארו המפרשים בטעם הציווי למנות את ישראל, ומדוע היה ציווי זה דוקא "באחד לחודש השני בשנה השנית", וכן[62] האם מפקד זה הוא המפקד שנצטוו עליו קודם הקמת המשכן[63] או שהוא מפקד נוסף[64].

לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כתב החזקוני, שרק לענין צאתם מארץ מצרים מונים את השנה מניסן, אבל לשאר הענינים מחשיבים את תחילת השנה מתשרי[65].

לֵאמֹר נחלקו הראשונים בביאור תיבת 'לאמר' בכל התורה. הרמב"ן כתב[66], שכל 'לאמר' שבתורה מורה על בירור הענין, שנאמר הדבר באמירה ברורה[67]. והרשב"ם כתב[68], שכל 'לאמר' שבתורה פירושו 'וכך אמר', והוא כפל לשון של 'ויאמר'[69]. אולם הרד"ק כתב[70], ש'וידבר ה' אל משה לאמר' פירושו שדיבר אליו שיאמר לישראל. ולשיטה זו יש שכתב, שכאן תיבת 'לאמר' יתרה, שהרי מצות המנין הוטלה על משה עצמו ולא נצטוה לאומרה לאחרים, אלא שהשמיענו בזה שיש למנות את שנות יציאת מצרים מניסן כפי שמנו כאן[71].

(ב) שְׂאוּ אֶת רֹאשׁ ביאור לשון 'נשיאת ראש'. פירש רש"י[72], שהוא לשון מנין[73], ועוד כתב[74], שנשיאת ראש' פירושה לקבל את סכום מנינם[75]. וכתב רבינו מיוחס, שמשל המקרא הוא לקישוט הלשון. והראב"ע ביאר[76], שמכנים ספירה בלשון 'נשיאה', מפני שנשיאה היא הרמה, ומנהג הסופרים לכתוב את השמות טור אחרי טור, ובראש כל הטורים כותבים את סך הספירה כולה, ולכן נקראת הספירה 'נשיאות ראש' כי ישא המונה לראש הטור את סך כל הספירה. ומן האחרונים יש שפירש, שציוה אותם למנות את שרי האלפים והמאות וראשי המשפחות, ואת האנשים שתחתיהם, ולסדרם עד שיצטרפו כל אחד מראשי המשפחות ואנשיהם תחת נשיא השבט שלהם, וכך יהיו ראויים להשראת השכינה עליהם[77]. ויש שפירש, שהוא ציווי להביא את ספרי יוחסיהם[78].

55. שנאמר (שמות יב, לז) "ויסעו בני ישראל מרעמסס סוכותה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף", וכתב רא"ם, שמנאם כדי להודיע ברכתם, שבשבעים נפש ירדו למצרים (בראשית מו, כז) ובשישים ריבוא עלו משם. **56.** שנאמר לאחר חטא העגל (שמות ל, יב) "כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם" וגו', וכתב רש"י שם, טז: למדת שנצטוה למנותם בתחילת נדבת המשכן אחר מעשה העגל, מפני שנכנסה בהם מגיפה, כמו שנאמר (שם לב, לה) "ויגוף ה' את העם", משל לצאן החביבה על בעליה, שנפל בה דֶּבֶר, ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך, מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם, להודיע שהיא חביבה עליו. **57.** כלומר, ואל יקשה עליך שכיון שמנין חומש הפקודים היה בעבור ששרתה השכינה בתוכם, למה לא מנאם מיד בא' בניסן ששרתה השכינה בתוכם, כי בא' בניסן שרתה השכינה ובא' באייר מנאם, וכאילו מנאם בניסן. רא"ם. ובביאורי מהרא"י כתב, שאף שהשרה שכינתו עליהם בתחילת ניסן, המתין מלמנותם עד תחילת אייר, לפי שרק לאחר ל' יום נחשב שקבע שכינתו עליהם. וכ"כ בלקט יושר (ח"א עמ' צח) בתירוצו השני. וכ"כ גור אריה וכלי יקר. וכעי"ז באזנים לתורה. וראה מה שתמה בזה בצידה לדרך. אמנם במושב זקנים כתב בשם הר"א מגרמייזא, שלא מנאם בניסן לפי שהיו טרודים בבניין המשכן ובחנוכת המזבח וקרבנות הנשיאים. וכ"כ בלקט יושר שם בתירוץ הראשון. וכ"כ צידה לדרך ומלבי"ם, שמשה ואהרן והנשיאים לא היו פנויים למנותם, כי בתחילת ניסן הוקם המשכן והיו טרודים י"ב ימים בחנוכת המזבח ואחר כך היו ימי הפסח. וברוקח להלן פסוק ב כתב עוד, לפי שבני אהרן מתו בא' ניסן ולא רצה למנותם באותו חודש. וכ"כ מקרי דרדקי אות ב. ובתפארת יהונתן כתב, שאם היה מונה אותם בתחילת ניסן היה נראה שמנייתם היא לצורך השראת השכינה עליהם, לכן המתין לתחילת אייר להורות שמנייתם היא רק מתוך חיבתם. ואור החיים פירש, שהקב"ה כיוון את המנין למועד המדויק שבו סכום מניינם היה שווה לסכום המנין הקודם שנערך בשנה הראשונה לצאתם ממצרים. ובדברי דוד כתב, שכיון שבתחילת ניסן נתברכו ישראל על ידי משה ואהרן (ויקרא ט, כג), לא ראו למנותם אז, לפי שאין הברכה שרויה אלא בדבר הסמוי מן העין. ועי' עוד נחלת יעקב להלן פסוק ב. **58.** גור אריה. וראה עוד מהרש"ל לעיל הערה 48. ועי' עוד דברי דוד. **59.** ט, א-יד. **60.** כמו שכתב רש"י להלן ט, א [וראה הרחבה בענין זה להלן שם]. עמר נקא. **61.** ציון 100 ואילך. **62.** להלן ציון 121 ואילך. **63.** שמות ל, יב; לח, כו. **64.** כמבואר ברש"י כאן. **65.** וראה הרחבה בענין זה, באוצר מפרשי התורה שמות יב, ב. **66.** שמות ו, יב. **67.** וכעי"ז כתב תפארת ישראל סוטה ה, ד. וראה ר"א בן הרמב"ם שמות ו, י שכתב כעי"ז בשם רס"ג. **68.** בראשית ח, טו; שמות א, כב ובעוד מקומות. **69.** וכעי"ז בראב"ע שמות ו, י. **70.** ספר השרשים שרש אמר. **71.** אגרא דכלה. עי"ש בדבריו. **72.** בראשית מ, כ. **73.** וכ"כ מחברת מנחם ערך שא, ספר השרשים לר"י אבן ג'נאח שרש נשא. **74.** שמות ל, יב, ע"פ אונקלוס. **75.** וכן תרגם יב"ע. **76.** בפירוש הקצר שמות שם, וכעי"ז בפירוש הארוך שם. **77.** העמק דבר. וביאר שזה החילוק בין "שאו את ראש" ובין "תפקדו אותם" האמור בפסוק הבא שהוא מנין של הסך הכללי. והוסיף, שלכן נאמר כאן למנותם "למשפחותם לבית אבותם", ורק בפסוק הבא נאמר "מבן עשרים שנה", מפני שכאן מדובר במנין הראשים ואילו בפסוק הבא מדובר במנין היוצאים לצבא. ולעומת זאת, במפקד בערבות מואב שהיה לשם היערכות לכניסה לארץ, והיו שם לפעמים ראשי שבט אחד על בני שבט אחר, נאמר (להלן כו, ב) "שאו את ראש כל עדת בני ישראל מבן עשרים שנה ומעלה לבית אבותם", ולא הסמיך הכתוב את 'נשיאת הראש' ל'בית אבותם'. **78.** אור החיים להלן פסוק ג, ורק לאחר שציוה אותם "שאו את ראש" חזר בפסוק הבא וציוה לפוקדם. כתב רמב"ן בשם רש"י "שאו את ראש כל עדת בני ישראל - כמו שאומרים לקוסטינר ארים רישיה

בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגֻלְגְּלֹתָם: ג מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה

דִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזַרְעֲיָתְהוֹן לְבֵית אֲבָהַתְהוֹן בְּמִנְיַן שְׁמָהָן כָּל דְּכוּרָא לְגֻלְגַּלְתְּהוֹן: ג מִבַּר

רש״י

(ב) **למשפחותם.** דע מנין כל שבט ושבט: **לבית אבותם.** מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו (בבא בתרא קט:): **לגולגלותם.** על ידי שקלים בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת (שמות לח כו):

אוצר מפרשי התורה

לְמִשְׁפְּחֹתָם פירש רש״י: דע מנין כל שבט ושבט. ובביאור דבריו יש שכתב, שאף שנאמר ׳למשפחותם׳, אין הכוונה שימנו כדי לדעת מנין כל משפחה ומשפחה, אלא כדי לדעת מנין כל שבט ושבט, ולכן להלן לא הוזכר מנין המשפחות אלא מנין השבטים[79]. ולפי זה, הטעם שנאמר ׳למשפחותם׳, יש שכתב, מפני שעל ידי המשפחה היו יודעים מספר כל שבט ושבט, שהאיש אשר היה ידוע ממשפחה פלונית שהיא משבט פלוני היה נמנה על אותו שבט, והיו יודעים יותר במשפחות שלהם, שדרכם להיות נקראים על שם המשפחה[80]. אולם רבינו מיוחס פירש, שכל אחד ואחד יהיה נמנה עם משפחתו.

לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם מכאן למדו בגמרא[81], שמשפחת אב קרויה ׳משפחה׳ ומשפחת אם אינה קרויה ׳משפחה׳. וכן פירש רש״י, שמי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו[82].

בְּמִסְפַּר שֵׁמוֹת פירש הרמב״ן[83], שיגיד כל אחד את שמו בשעה שיפקדו אותו על ידי שיביא כופר מחצית השקל. והוסיף[84], שהקב״ה אמר לו למנותם בכבוד ובגדולה כל אחד בפני עצמו, ולא שישאל את ראשי המשפחות כמה אנשים יש במשפחתם ויחשב כך את הסך הכולל. ועוד כתב, כי הבא לפני אב הנביאים ואחיו קדוש ה׳ והוא נודע אליהם בשמו, יהיה לו בדבר הזה זכות וחיים, כי בא בסוד העם ובכתב בני ישראל וזכות הרבים במספרם, וכן לכולם תהיה זכות במספר שיימנו לפני משה ואהרן, כי ישימו עליהם עינם לטובה ויבקשו עליהם רחמים, ה׳ אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ולא ימעיט מספרכם, והשקלים יהיו לכופר על נפשותיהם[85]. והרלב״ג פירש, שמנו את שמות האנשים ולא את האנשים עצמם, כדי שלא יהיה בהם נגף[86], ועשו כן על ידי שנשיאי השבטים לקחו את שמות כל בני השבט וכתבו אותם, ואחר כך מנו את השמות הכתובים[87]. והספורנו כתב, שנמנו לשמותיהם מפני שכל אחד מאותו הדור היה בעל מעלה מיוחדת[88], והכוונה היתה שהם יירשו את הארץ ולא יפקד מהם איש[89]. ויש שכתב, שה׳ ציוה למנותם ולהזכיר את שמותיהם, מחמת חיבתם לפניו, כי הזכרת השם מראה על חיבה[90]. ויש שכתב, שכיון שמנה אותם לצבא, צריך היה לדעת את שמותיהם[91].

לְגֻלְגְּלֹתָם למנין ראשיהם[92]. ובביאור השם ׳גולגולת׳, כתבו הראשונים, שהראש נקרא כן לפי שהוא דומה בצורתו לגלגל[93].

צורת המנין. פירש רש״י[94], שלא מנו אותם ממש לגולגלותם, אלא על ידי שקלים, שכל אחד נתן ׳בקע לגולגולת׳[95]. והוסיף הרמב״ן[96], שכל אחד הביא את שקלו[97], ואמר לפני משה והנשיאים, אני פלוני נולדתי לפלוני ממשפחת פלוני שהוא לשבט פלוני, ומשה נותן שקלי כל שבט ושבט במקום מיוחד, ועל ידי זה ידע את מספר הפרט והכלל. והרלב״ג כתב, שלא מנו אותם על ידי שקלים, אלא נשיאי השבטים לקחו את שמות כל בני השבט וכתבו אותם, ואחר כך מנו את השמות הכתובים. ומן האחרונים יש שפירש, שכל אחד הגיש בעצמו פתק שעליו כתוב שמו[98]. אולם אברבנאל כתב, שמנו אותם לגולגלותם כפשוטו, מפני שהמנין כאן היה הכרחי ושלוחי

דדין״ [ואינו ברש״י לפנינו]. והקשה רמב״ן מדוע דרשו לשון זו לגנאי, והביא מהמדרש שדרשוה לשבח, מלשון גדולה, עי״ש בדבריו. **79.** רא״ם. והוסיף הכתב והקבלה, שלעומת זאת במנין בני לוי (להלן פרק ג) נמנתה כל משפחה בפני עצמה, שהרי לכל משפחה ומשפחה היתה עבודה מיוחדת לעצמה. ועי׳ מהרי״ק שביאר באופן אחר. **80.** גור אריה. **81.** ב״ב קט, ב. **82.** אולם רש״י יבמות נד, ב ד״ה יש לה חייס, כתב שלומדים כן מלהלן פסוק יח ״ויתיילדו על משפחותם לבית אבותם״. **83.** להלן פסוק ג. **84.** להלן פסוק מה, ע״פ במ״ר [ואינו בבמ״ר שלפנינו]. **85.** והוסיף בדרשות רבינו יונה, שהיה נכתב בספר היוחסין, להיות לו זכות בהיותו בכלל הנמנים עם ה׳ ונחלתו. **86.** כאמור (שמות ל, יב) ״כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו לה׳ בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם״. **87.** וכעי״ז כתב תולדות יצחק להלן פסוק יח, תפארת יהונתן, מלבי״ם. אולם בהעמק דבר כתב, שכל אחד הגיש בעצמו פתק שעליו כתוב שמו, כדי שלא יוכלו לשקר בכתיבת השמות, ובזה ביאר ״במספר שמות... לגולגלותם״, שהיו השמות מוגשים יחד עם הגולגלות, כלומר האנשים בעצמם. **88.** ולעומת זאת, במפקד שבערבות מואב (להלן פרק כו) הוזכרו רק שמות ראשי המשפחות, כי בדור הבא לא היה כל אחד בעל מעלה מיוחדת. **89.** שכך היה נעשה לולי חטא המרגלים. ראה לעיל ציון 24 ואילך. **90.** פני דוד. וכעי״ז כתב כלי יקר, שאף שמנה את כולם כאחד, מכל מקום כל אחד מהם בעל חשיבות מיוחדת והקב״ה משגיח עליו בפרטות. **91.** מהרי״ל דיסקין. והוסיף, שמטעם זה לא ציוה (להלן ג, טו) למנות את הלויים לשמותם, שכן הם נמנו מבן חודש ומעלה, ואין משמעות לשמו של כל אחד מהם, ולעומת זאת במנין הבכורות, שהיו צריכים להגריל ביניהם ולדעת מי מהם צריך להיפדות, ציוה (להלן ג, מ) למנותם לשמותיהם. **92.** רבינו מיוחס. **93.** ראב״ע בפירוש הקצר שמות טז, טז, ספר השרשים לרד״ק שרש גלל, אברבנאל. וכעי״ז ברבינו מיוחס. **94.** לשיטתו בשמות ל, טו, שאחת מ׳תרומת ה׳׳ הכתובות שם הכוונה למנין זה האמור בחומש הפקודים. **95.** כאמור בשמות לח, כו. וכ״כ מדרש אגדה כאן, הדר זקנים שמות ל, יב. וכן למד רמב״ן להלן פסוק ג מהתיבות ״תפקדו אותם״. **96.** להלן פסוק יח. **97.** וכ״כ ׳אמר הגאון׳ לתלמיד הספורנו. **98.** העמק דבר, ראה דבריו לעיל הערה 87. ותמה על פירוש רש״י שנמנו באמצעות מנין מחצית השקל, שהרי במפקד הראשון נאספה מחצית השקל לצורך האדנים, וכאן לא היה צורך כזה, וגם אין לומר שנאספה לתרומת

• אוצר מפרשי התורה •

מצוה אינם ניזוקים, והחיוב למנות באמצעות מחצית השקל הוא רק אם רוצים למנות את העם בלא הכרח. ויש שכתב, שדוקא ביציאת מצרים שירדו במתי מעט ופתאום נמצאו עם רב, היה צריך להצילם מעין הרע ולמנותם בשקלים, אבל לאחר שהוחזקו בעם רב ועצום, אין עוד לחוש לזה[99].

טעם הציווי למנותם. כתב רש"י[100], מתוך חיבתם לפניו מונה אותם כל שעה, כשיצאו ממצרים מנאם[101], וכשנפלו בעגל מנאם לדעת את מנין הנותרים[102], וכשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם, באחד בניסן הוקם המשכן ובאחד באייר מנאם[103]. ובדרך זו כתב הרמב"ן[104], שאולי הטעם הוא כדי להודיע חסד ה' עליהם, כי בשבעים נפש ירדו אבותיהם למצרים[105] ועתה הם רבים כחול הים, ואחרי כל דֻּבַּר ומגיפה ימנה אותם, להודיע כי הקב"ה משגיח עליהם, הוא מכה אותם והוא מרפא אותם. טעם נוסף למפקד זה כתב הרמב"ן[106], שהוא להיטיב לישראל, כי הבא לפני אב הנביאים ואחיו קדוש ה' ונודע אליהם בשמו, יהיה לו בדבר הזה זכות וחיים, כי בא בסוד העם ובכתב בני ישראל וזכות הרבים במספרם, וכן לכולם תהיה זכות במספר שימנו לפני משה ואהרן כי ישימו עליהם עינם לטובה ויבקשו עליהם רחמים, ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ולא ימעיט מספרכם.

באופן נוסף ביאר הרמב"ן[107], שיתכן שהיה זה כדרך שהמלכות עושה בבואם למלחמה, כי לולי חטא המרגלים שמחמתו נגזר על ישראל שיתעכבו במדבר ארבעים שנה[108], עתה היו מזומנים להיכנס לארץ ולבוא במלחמה עם מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ועם שאר המלכים[109], והיו משה והנשיאים צריכים לדעת את מספר חלוצי צבא המלחמה[110], וכן מספר כל שבט ושבט, ומה יפקוד עליו בערבות מואב במערכות המלחמה, כי התורה לא תסמוך על הנס שירדוף אחד אלף[111]. והוסיף הרלב"ג, שרצה ה' שיפקדו אותם כדי שתתברר להם השגחת ה' כשייפקדו אחרי המלחמה ויראו שלא נפקד מהם איש[112].

עוד כתב הרמב"ן[113], שהוצרכו למנותם, כדי שיחלק להם את הארץ למספרם, ויידע כמה חבלים יפלו לכל שבט מן הארץ הנכבשת להם[114]. והספורנו כתב, שהמפקד נועד כדי לסדרם שייכנסו לארץ מיד, איש על דגלו, בלי מלחמה, אלא שהאומות יפנו את הארץ מפניהם, כפי שעשו מקצת מן האומות[115]. והראב"ע פירש[116], שציוה למנותם קודם צאתם לדרך בעשרים לחודש, כדי לתקן את הדגלים ואת סדרי נסיעתם וחנייתם מסביב למשכן[117]. והוסיף הרלב"ג, שעל ידי שיתייחסו כולם למשפחותם ויחנו זה אצל זה, יעזרו אנשי המשפחה זה לזה.

ובעקידת יצחק כתב, שמטרת המפקד היתה להודיע את שלמותם של ישראל, שכל דבר שמקפידים בו על חשבון מדויק יש בו שלמות מיוחדת[118], וגם כדי להחשיב כל אחד ואחד מהם, ולהורות שכולם שווים במעלה ואף על פי כן מעלת כל אחד נפרדת ממעלת חבירו[119]. ויש שכתבו, שמטרת המנין היתה לדעת שיש בהם יותר משישים ריבוא, שעל ידי זה הם ראויים להשראת שכינה[120].

המפקד שקודם הקמת המשכן והמפקד שלאחר הקמת המשכן. בספר שמות[121] נאמר "כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל בשקל הקודש", ולאחר מכן בסיכום החומרים שמהם נבנה המשכן, נאמר[122] "וכסף פקודי העדה וגו', בקע לגולגולת מחצית השקל בשקל הקודש לכל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה לשש מאות אלף ושלושת אלפים וחמש מאות וחמישים",

---

הלשכה לצורך קרבנות ציבור, שהרי בזה גם הלויים היו משתתפים, ועוד שזמן תרומת הלשכה הוא בראש חודש ניסן. **99.** כלי יקר. ובתוספת ברכה כתב, שלאחר ששרתה השכינה במשכן כלו המזיקים מהעולם [כאמור בבמ"ר יב, ג: משהוקם המשכן ששרתה השכינה למטה כלו המזיקין מן העולם], ולכן היו רשאים למנותם לגולגלותם. **100.** לעיל פסוק א, ע"פ במ"ר ב, יט. **101.** שנאמר (שמות יב, לז) "ויסעו בני ישראל מרעמסס סוכותה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף", וכתב רא"ם, שמנאם כדי להודיע ברכתם, שבשבעים נפש ירדו למצרים (בראשית מו, כז) ובשישים ריבוא עלו משם. **102.** שנאמר לאחר חטא העגל (שמות ל, יב) "כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם" וגו', וכתב רש"י שם, טז: למדת שנצטוה למנותם בתחילת נדבת המשכן אחר מעשה העגל, מפני שנכנסה בהם מגיפה, כמו שנאמר (שם לב, לה) "ויגוף ה' את העם", משל לצאן החביבה על בעליה, שנפל בה דֶּבֶר, ומשפסק אמר לו לרועה בבקשה ממך, מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם, להודיע שהיא חביבה עליו. **103.** כלומר, אין להקשות שכיון שמנין חומש הפקודים היה בעבור ששרתה השכינה בתוכם, למה לא מנאם מיד בא' בניסן ששרתה השכינה בתוכם, כי בא' בניסן שרתה השכינה ובא' באייר מנאם, וכאילו מנאם בניסן. רא"ם. וראה לעיל ציונים 45-60 ובהערות שם, הרחבה בביאור דברי רש"י. **104.** להלן פסוק מה. **105.** בראשית מו, כז. **106.** להלן שם. **107.** להלן שם. **108.** להלן יד, לג-לד. **109.** כמו שאמר משה לחובב, להלן י, כט "נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם". **110.** וזהו שנאמר, להלן פסוק ג "כל יוצא צבא בישראל", כי המנין הוא לצורך צבא המלחמה. **111.** וכ"כ רשב"ם, שכיון שעתה היו ראויים ללכת לארץ ישראל, שהרי בכ' באייר נעלה הענן, כאמור להלן י, יא, ובני עשרים ראויים לצאת בצבא המלחמה, לכן ציוה הקב"ה בתחילת חודש זה למנותם. וכ"כ בכור שור לעיל פסוק א, חזקוני, אברבנאל. **112.** אלא שגרם חטא המרגלים שיתעכבו במדבר ארבעים שנה. ובדרשות רבינו יונה לעיל פסוק א כתב, שציוה למנותם לצורך כיבוש הארץ וחלוקתה, אך משנענשו להישאר במדבר הועילה להם הספירה להסדיר את סדר מסעם וחנייתם במדבר. **113.** להלן פסוק מה. **114.** ועי' עוד פנים יפות שכתב כעי"ז. **115.** כמו שאמר ישעיהו (יז, ט) "כעזובת החורש והאמיר אשר עזבו מפני בני ישראל", וכתב ספורנו, שאולי הכוונה לגרגשי שעזב את ארץ ישראל מרצונו, כמו שאמרו בירושלמי שביעית פ"ו ה"א. אמנם כיון שחטאו במרגלים נגזר עליהם להתעכב במדבר ארבעים שנה, ראה דבריו לעיל ציון 24 ואילך. אמנם להלן פסוק יח כתב ספורנו שהמנין היה כדי שייצאו בו לצבא המלחמה, ראה להלן ציון 245. **116.** לעיל פסוק א. **117.** וכ"כ במדרש אגדה, שמנין זה לא היה אלא לעשות דגלים. וכתב באמת ליעקב לעיל פסוק א, שמסדר השבטים שמנה את גד אחר ראובן ושמעון, ניכר שמטרת המפקד היתה בעיקר כדי לסדר את ענין הדגלים. **118.** עי"ש שהרחיב בזה. **119.** ועי' עוד אלשיך שהרחיב בתועלת המפקד. **120.** כלי יקר והעמק דבר לעיל פסוק א, עי"ש בדבריהם. **121.** ל, יב-יג. **122.** שמות לח, כה-כו.

ומבואר שקודם הקמת המשכן נעשה מפקד, ומנין בני ישראל במפקד זה היה שש מאות אלף ושלושת אלפים וחמש מאות וחמישים. והמפרשים דנו כיצד יתכן שגם במפקד זה היה מנין בני ישראל בדיוק כמו במפקד שקדם להקמת המשכן, שש מאות אלף ושלושת אלפים וחמש מאות וחמישים[123].

כתב רש"י[124], שאין לומר שהמפקד בספר שמות הוא אותו מפקד שנצטוו עליו כאן, שהרי משקלי המפקד הראשון נעשו האדנים של המשכן[125], והמשכן הוקם בא' בניסן[126], ועל המפקד המתואר כאן נצטוו בא' באייר[127]. נמצא שהיו שני מפקדים, האחד בתחילת נדבתם למשכן אחר יום הכיפורים של השנה הראשונה ליציאת מצרים, והאחד בשנה השניה בחודש אייר לאחר שהוקם המשכן. והקשה רש"י, אם כן כיצד היה המנין זהה בשני המפקדים, הלא חלף זמן רב בין המפקד הראשון לשני, והמפקדים היו בשתי שנים, ואי אפשר שלא היו אנשים שבשעת המפקד הראשון היו בני י"ט שנה ולא נמנו ובשעת המפקד השני כבר נעשו בני עשרים ונמנו. ותירץ, שאמנם ליציאת מצרים מחשבים שהמפקד הראשון היה בשנה הראשונה והמפקד השני היה בשנה שנייה, אבל למנין שנות האנשים מונים מתשרי, ואם כן היו שני המפקדים באותה השנה, ואלו שלא היו בני עשרים במפקד הראשון לא נחשבו בני עשרים גם במפקד השני.

אולם הרמב"ן הקשה[128], שלפי דברי רש"י נמצא שבמשך שבעה חודשים לא מת אף אדם מישראל, ואיך יתכן שיהיה קהל גדול כל כך ולא ימותו בו בחצי שנה למאות ולאלפים. ועוד, שהרי נאמר[129] "ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם", ומבואר שהיו שם מתים[130]. ועוד הקשה, שמנין שנות האנשים איננו למנין שנות עולם מתשרי אלא מעת לעת מיום היוולדו של האדם[131], ואם כן ודאי שהיו רבים שנעשו בני עשרים בין המפקד הראשון למפקד השני. ולפיכך יישב, שבין שני המפקדים מתו רבים כנוהג שבעולם, ורבים אחרים נעשו בני עשרים בין שני המפקדים, ואירע הדבר שהיו המשלימים כמנין המתים, כלומר שהאנשים שנעשו בני עשרים בין שני המפקדים היו בדיוק כמספר המתים שמתו בין שני המפקדים[132].

באופן נוסף יישב הרמב"ן[133], שבמפקד הראשון נמנה גם שבט לוי, כי עדיין לא נבחר ולא יצא מכלל העם[134], ובמפקד השני לא נמנה[135]. נמצא שמהמנין של המפקד הראשון יש להפחית את מספר בני לוי, ואלו שנעשו בני עשרים בין שני המפקדים היו קרוב לעשרים אלף, ולכן המנין הסופי של שני המפקדים היה זהה[136].

ויש שתירץ, שבמפקד הראשון שנערך לפני הקמת המשכן השתתפו כל ישראל, ואילו במפקד השני שנערך לקראת יציאתם לכיבוש הארץ לא נמנו בעלי מומים[137], ולכן על אף הריבוי הטבעי היה סכום המפקדים זהה[138].

ויש שכתב, שאכן במפקד השני לא מנו את כולם אלא כיוונו להגיע למנין של המפקד הראשון, והטעם שעשו כך, כשם שהמלך קובע פעם אחת את גודל המחנה הראוי לו תמיד, ולפני יציאה למלחמה הוא דואג להשלים את הסך הזה, כך במפקד הראשון נקבע הסך הראוי למחנה ישראל, ובמפקד השני מנו את הסך הזה ולא יותר[139].

בניגוד לדעות אלו שהיו שני מפקדים, האחד קודם הקמת המשכן והשני לאחר הקמת המשכן, כתב הבכור שור[140], שאכן היה רק מפקד אחד והוא המפקד שעליו נצטוו כאן. ומה שנאמר שבשנה הראשונה לצאתם ממצרים נאסף כסף לבניית המשכן בסכום התואם לבקע לגולגולת של מנין בני ישראל, כסף זה לא הובא כדי למנות את העם אלא הובא בנדבה, ולאחר המפקד שנערך כאן הוברר למפרע שבדרך פלא סכום הכסף שנאסף שם היה

123. כאמור להלן פסוק מו. אמנם לכאורה יש חילוק בין המפקדים, שבמפקד שקודם הקמת המשכן לא נאמר ששבט לוי לא היו בכלל המנין, ואילו במפקד שאחר הקמת המשכן נאמר להלן פסוק מו "והלויים למטה אבותם לא התפקדו בתוכם", ואעפ"כ מנין שני המפקדים היה זהה. וראה להלן ציון 133 דברי רמב"ן בזה. **124.** שמות ל, טז, ע"פ במ"ר א, י. **125.** כאמור בשמות לח, כז. **126.** כאמור שם מ, ב. **127.** כאמור לעיל פסוק א. **128.** שמות ל, יב. **129.** להלן ט, ו. **130.** אמנם ראה להלן שם שנחלקו תנאים למי נטמאו האנשים הללו, לדעה אחת הם היו נושאי ארונו של יוסף, ולדעה אחרת היו אלו מישאל ואלצפן שנטמאו לנדב ואביהוא שהיו משבט לוי שאינו בכלל המפקד, ולפי שתי דעות אלו קושיית רמב"ן אינה קשה. אך לדעה שאנשים אלו נטמאו למת מצוה, הקשה רמב"ן את קושייתו. עוד יש ליישב לפי הדעה שבמפקד נמנו עד גיל שישים [ראה להלן ציון 155], וא"כ יכול להיות שמתו זקנים ולהם נטמאו. ועוד יתכן שמתו נשים וילדים, או משבט לוי, שלא נמנו במפקד. **131.** עי' ברמב"ן שמות שם שהוכיח כן. **132.** וכעי"ז ביאר רלב"ג לעיל פסוק א, שגם במפקד הראשון לא נמנו הלויים, ואף על פי כן היה מנין שני המפקדים זהה, מפני שהיתה עליהם השגחת ה' שלא ימותו בזמן הזה לפני גיל שישים, ומספרם של אלו שנעשו בני שישים בין שני המפקדים היה זהה למספרם של אלו שנעשו בני עשרים בין שני המפקדים. וכ"כ רא"ם שמות שם, שאין להקשות את קושיית רמב"ן, שהרי ניסים רבים נעשו להם במדבר, המן וענני הכבוד והבאר והשליו. ובלקח טוב להלן פסוק מט כתב, שכל זמן שהיו ישראל עסוקים במלאכת המשכן לא חסרו מהם נפש אחת. אמנם לפי"ז יש להקשות מה היה הצורך במפקד השני. ועי' פנים יפות לעיל פסוק א בשם אביו, שהמפקד הראשון נועד לדעת את המנין הכללי של עם ישראל, והמפקד השני נועד לדעת מנין כל שבט ושבט. **133.** שמות שם. **134.** והראיה לכך, שהרי הוצרך במפקד זה להורות למשה (להלן פסוק מט) "אך את מטה לוי לא תפקוד", ומשמע שעד עתה היה נמנה עם שאר השבטים, ורק מעתה נבחר ונמנה לעצמו להיות לגיון של מלך. **135.** כאמור להלן פסוק מז ופסוק מט. **136.** וכ"כ אברבנאל, אור החיים, ראה דבריהם להלן ציון 326. והקשה רמב"ן שמות שם, הרי כשיצאו ממצרים היו שש מאות אלף (שמות יב, לז) ואיך נשארו באותו המספר בשעת מנייתם. ותירץ, שהיו "כשש מאות" ולא שש מאות בדיוק, ומתו מהם עד המנין ההוא, והושלם המנין באלו שהשלימו שנותיהם. עוד כתב, שאולי 'הגברים' שנאמר מנינם בשעת יציאתם ממצרים (שם) לא היו בני עשרים ומעלה, אלא מבן י"ג ומעלה שכבר נקרא 'איש', וכוונת הכתוב למעט רק את הנשים והקטנים, כדברי הכתוב שם "לבד מטף". אולם רלב"ג הקשה על יישוב רמב"ן, שלא מסתבר שמספר האנשים שנעשו בני עשרים בין שני המפקדים יהיה זהה בדיוק למנין הלויים. **137.** כמבואר ברש"י דברים כ, א, שאין בעל מום יוצא למלחמה. **138.** חתם סופר להלן פסוק ג. **139.** העמק דבר לעיל פסוק א. **140.** לעיל שם.

וָמַ֔עְלָה כָּל־־־יֹצֵ֥א צָבָ֖א בְּיִשְׂרָאֵ֑ל תִּפְקְד֥וּ אֹתָ֛ם

עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כָּל נָפֵיק חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּמְנוּן יַתְהוֹן לְחֵילֵיהוֹן אַתְּ

רש״י

(ג) **כל יוצא צבא.** מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים:

אוצר מפרשי התורה

תואם לבקע לגולגולת של מנין בני ישראל[141]. ביאור נוסף הביאו הראשונים בשם בכור שור, שהיה רק מפקד אחד שנערך קודם הקמת המשכן, ועתה נצטוו למנות מתוך אלו שנמנו במפקד הקודם, ולראות כמה יש בכל שבט ושבט ובכל אחד מהדגלים, אבל לא מנו שוב את העם[142].

(ג) מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה כָּל יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל כתב רש״י, מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים[143]. וביאר הרמב״ן את דבריו, מפני שמי שהוא צעיר מגיל עשרים אינו חזק למלחמה[144]. ולפי ביאור זה כתב הרמב״ן[145], שנאמר כאן ״כל יוצא צבא בישראל״ כי היה המפקד כדרך שהמלכות עושה בבואם למלחמה, כי לולי חטא המרגלים שמחמתו נגזר על ישראל שיתעכבו במדבר ארבעים שנה[146], היו מזומנים עתה להיכנס לארץ ולבוא במלחמה עם מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ועם שאר המלכים[147], והיו משה והנשיאים צריכים לדעת את מספר חלוצי צבא המלחמה, וכן מספר כל שבט ושבט ומה יפקוד עליו בערבות מואב במערכות המלחמה, כי התורה לא תסמוך על הנס שירדוף אחד אלף[148]. אמנם מן האחרונים יש שפירש, שמתוך אלו שהיו בני עשרים שנה ומעלה, מנו את הראויים להיות יוצא צבא בישראל, כלומר מי שהוא גיבור חיל לצאת לצבא, ואינו בעל מום או חלש[149].

ויש שביאר, ש׳צבא׳ פירושו תפקיד[150], אלא ששונה צבא המלחמה משאר התפקידים בשני דברים, האחד שצבא המלחמה אינו יכול להישאר במקומו אלא עליו לצאת ממקומו ולהילחם, ולכן הוא נקרא ״יוצא צבא״, והשני, שהלוחם אינו יכול להילחם לבדו אלא צריך שיהיו עמו לוחמים נוספים, ולכן הוא נקרא ״יוצא צבא בישראל״[151].

אולם הרמב״ן עצמו פירש[152], שכל אסיפת עם נקראת ׳צבא׳[153], ונצטוו למנות את כל אלה שדרכם לצאת להיקהל בעדה, ולכן נאמר ״מבן עשרים שנה ומעלה״, כי אין דרך הנערים להיקהל בתוך העם[154].

נחלקו המפרשים האם נמנו במפקד זה גם בני שישים ומעלה, או רק מבן עשרים שנה עד בן שישים. הרלב״ג כתב[155], שמי שהיה בן שישים שנה ומעלה לא נמנה[156]. וביאר הספורנו[157], שמי שהוא יותר מבן שישים איננו ״יוצא צבא״[158]. אולם התוספות כתבו[159], שבמפקד זה וכן במפקד בערבות מואב[160] נמנו גם בני שישים שנה ומעלה[161]. וכן כתב אברבנאל, שהזכירה התורה את הגבול

141. בדרך זו יישבו דעת זקנים והדר זקנים שמות ל, טז, שכאן מנאם לראשונה, והגבייה של מחצית השקל לבניית המשכן שהיתה בתשרי, היתה לפי אלו שעתידים להיות בני עשרים במנין שיהיה באייר. וכ״כ גור אריה שם. ועי׳ עוד חזקוני שמות ל, יב ואוצר מפרשי התורה שם. **142.** ר״ח פלטיאל, ספר הג״ן. **143.** וכן פירש רס״ג, כל היוצא לצבא ישראל. וביאר רא״ם את דברי רש״י, שהמילים ״כל יוצא צבא בישראל״ אינן תנאי נוסף הנצרך להיות ראוי למנין, אלא הן מפרשות את המילים הקודמות ״מבן עשרים שנה ומעלה״. וראה עוד גור אריה. כדבריו כאן שיוצא צבא הוא מבן עשרים שנה ומעלה, כ״כ רש״י שמות ל, יד, ודברים ב, טז. ובשפתי חכמים שמות שם ביאר, שלכן נכתב פעמיים בשמות ובבמדבר, לומר שזה בין במלחמת חובה ובין במלחמת הרשות. וכן נקט בפשיטות במנחת חינוך תקכו, י. אמנם במחזור ויטרי בפירושו לאבות ה, כא כתב, שזה רק במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצוה יוצא חתן מחדרו וכלה מחופתה. דהיינו אף פחות מכ׳. וכ״כ במנחה חריבה על מסכת סוטה דף קע, א. **144.** וכמו שאמרו חז״ל (אבות ה, כא) ״בן עשרים לרדוף״. וחזקוני כתב, שמכאן למדו כן חז״ל. ובמושב זקנים הביאו, שפחות מבן עשרים לא קיים מצוות רבות שבזכותן יוכל לנצח במלחמה, שעדיין לא קיים בן ה׳ למקרא בן י׳ למשנה בן י״ג למצוות בן ט״ו לתלמוד. כעי״ז כתב כלי יקר, שאע״פ שלפעמים נמצא בן חיל פחות מגיל עשרים, מ״מ עיקר הענין הוא שהיוצא למלחמה יהיה בעל זכויות ולא יהיה ירא מעברות שבידו (סוטה מד, א), וכל שהוא פחות מגיל עשרים אינו נענש בבית דין של מעלה, ואינו מדקדק כל כך במעשיו. ובמנחה בלולה כתב, שבמפקד זה לא מנו חולים וזקנים ואיש הירא ורך הלבב. **145.** להלן פסוק מה. **146.** להלן יד, לג-לד. **147.** כמו שאמר משה לחובב, להלן י, כט ״נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה׳ אותו אתן לכם״. **148.** וראה עוד לעיל הערה 111. **149.** מלבי״ם. ובעיקר הדבר כ״כ בילקוט האזובי. וגם לפי אברבנאל המובא להלן ציון 163 נאמרו כאן שני תנאים, ״מבן עשרים שנה ומעלה״ ו״כל יוצא צבא״, אך זה לא בא למעט את הפחותים מבן עשרים כדעת מלבי״ם, אלא לרבות את אלו שלמעלה משישים, שאם הם ראויים לצאת למלחמה נמנו במפקד זה. ועי׳ רש״ש שבת קנב, א. **150.** שהרי בלויים נאמר ג״כ, להלן פרק ד ״כל הבא לצבא״, אף שאינם יוצאים למלחמה. **151.** העמק דבר. **152.** בפירושו כאן. **153.** כמו שנאמר לענין עבודת אהל מועד, להלן ח, כד ״יבוא לצבוא צבא״, וכן שם, כה ״ישוב מצבא העבודה״, וכן נאמר (שמות לח, ח) ״ויעש את הכיור וגו׳ במראות הצובאות אשר צבאו פתח אהל מועד״. ואילו כשמדובר בצבא מלחמה, הכתוב מפרש כן, כמו שנאמר להלן לא, יד ״הבאים מצבא המלחמה״, וכן (דה״י א ז, מ) ״והתיחשם בצבא במלחמה״. ואת לשון ״יוצא צבא״ פירש רמב״ן שהיא כמו (בראשית לד, כד) ״כל יוצאי שער עירו״. **154.** וכעי״ז פירש רש״ר הירש, ש״יוצא צבא״ אינו רק היוצא למלחמה, אלא כל הנכנס לעול עבודת הציבור. אמנם ראה לעיל ציון 145 שרמב״ן פירש שהמפקד נועד לפקוד את היוצאים למלחמה. והכתב והקבלה פירש, ש׳יוצא׳ הוא מלשון צאצא, ו׳צבא׳ מלשון צבי ומשובח, כמו (יחזקאל כ, ו) ״צבי היא לכל הארצות״, וה׳צבא׳ הוא תואר ל׳יוצא׳, ומלמדנו הכתוב שכל הנמנים היו ללא כל דופי ופגם במשפחה, ומפאת חשיבות ההדגשה שהיו כולם מתוקנים, חוזר הכתוב יותר משלושים פעמים בפרשה זו על תיבות משורש ׳צבא׳. עוד כתב, שגם אם נפרש ״כל יוצא צבא״ כפשוטו, יוצאי מלחמה, הלא גם בהם אין זרע פסול, שהרי בעל מום אינו יוצא למלחמה, ואפילו כשהמום אינו פוגע ביכולתו להילחם (ספרי דברים פיסקא קצ), כל שכן מום של זרע פוסל. **155.** לעיל פסוק א. **156.** וכן מבואר בבמ״ר ה, ב. **157.** להלן פסוק מה. **158.** והשווה זאת למה שדרשו בב״ב קכא, ב לגבי הגזרה שלא להיכנס לארץ, שלא נגזרה על מי שהיה מבן שישים שנה ומעלה. **159.** ב״ב קיז, ב ד״ה מכאן. **160.** להלן פרק כו. **161.** וכמו שדייקו מדבריהם רש״ש שבת קנב, א, ופני שלמה

לְצִבְאֹתָם אַתָּה וְאַהֲרֹן: ד וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה וְאַהֲרֹן: ד וְעִמְכוֹן יְהוֹן גַּבְרָא גַּבְרָא

רש"י

(ד) **ואתכם יהיו.** כמתפקדו מומס יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט:

אוצר מפרשי התורה

התחתון "מבן עשרים שנה ומעלה" ולא את הגבול העליון מבן שישים שנה ומעלה, כי כל אדם בן עשרים שנה ומעלה חייב לצאת למלחמה, ואילו לאחר גיל שישים אין חיוב לצאת למלחמה[162], אבל יכול להיות שיהיה אדם בן שישים שנה שיהיה טוב והגון לצאת ולבוא למלחמה יותר מבחורים צעירים[163].

בְּיִשְׂרָאֵל ולא מהערב רב, שלא נמנו עם ישראל[164].

תִּפְקְדוּ אֹתָם כתב הרמב"ן, שנקט הכתוב לשון 'פקידה' שמשמעה זכרון והשגחה על דבר[165], לרמוז שלא יספרם ממש, אלא יתנו כופר נפשם מחצית השקל, ועל ידי השקלים ישגיח ויידע את מספר העם[166]. ויש שפירש, שהציווי שנאמר לעיל[167] "שאו את ראש כל עדת בני ישראל" היה רק ציווי להביא את ספרי ייחוסיהם, ועתה ציוה למנותם[168].

לְצִבְאֹתָם פירש הרמב"ן, שנקט הכתוב לשון רבים מפני שהם צבאות רבים, כי כל שבט ושבט היה צבא גדול. ויש שפירש, שבא ללמד שיפקדם כסדר שהולכים בצבא המחנה[169]. ויש שפירש, שנצטוו לסדרם כסדר יוצאי צבא שיש עליהם שרי אלפים ושרי מאות, ותחת כל שר חונים האנשים המופקדים תחתיו[170].

אַתָּה וְאַהֲרֹן יש שכתב, שכיון שנמנו בהבאת מחצית השקל להקדש, הוצרכו שני גבאי צדקה לקבלם, שכן קופה של צדקה נגבית בשנים[171]. ויש שכתב, שמפני שאהרן הביא באמצעות הקרבנות להשראת שכינה בישראל, לכן צירף אותו הכתוב למנין העם וסידורו כמחנה לשכינה[172]. וראה לעיל[173] שהרמב"ן כתב, שהמפקד לפני משה אב הנביאים ואהרן קדוש ה', היה זכות וברכה לנפקדים, כי ישימו עליהם עיניהם לטובה ויבקשו עליהם רחמים.

(ד) וְאִתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ לַמַּטֶּה פירש רש"י, כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל שבט ושבט[174]. ויש מן האחרונים שכתב, שהנשיאים היו מסייעים במשך כל המפקד, ולא רק נשיא כל שבט מסייע בשעת פקידת שבטו[175].

טעם צירוף הנשיאים למנין. כתב בלקח טוב, כדי ליתן גדולה לכל שבט ושבט. ואברבנאל כתב, שהקב"ה צירפם מפני שגם הם היו צריכים לדעת את מספרם לצורך ההיערכות לכיבוש הארץ[176], וגם לצורך חלוקתה[177]. והספורנו פירש, שהכתוב עצמו מבאר בהמשך הפסוק שהנשיאים צורפו למנין הואיל וכל אחד מהם הוא 'ראש לבית אבותיו', ומכיר את ייחוסו של כל אחד מהם[178]. ויש שכתב, שרצה ה' שלא יהרהרו ישראל על משה שהוא לוקח בקע לגולגולת לצורכו, וכשיראה

ב"ב קכא, א. וזה שלא כדברי תוס' שם ד"ה יום שכלו, וסנהדרין יח, א ד"ה נמצאו, שלא נמנו אלא מבן עשרים עד שישים. **162.** עי' בספר הלכות מדינה (ולדנברג) ח"ב שער ג פ"ב, שהאריך בביאור מקור אברבנאל שלאחר שישים שנה אין חיוב לצאת למלחמה. **163.** ועי' אמת ליעקב להלן פסוק י, שהוכיח כן מאלישמע בן עמיהוד, שהיה זקנו של יהושע בן נון כאמור בדה"י א ז, כו-כז, וודאי היה יותר מבן שישים שנה, שהרי יהושע היה בזמן יציאת מצרים בן מ"ב, ואעפ"כ נמנה עם יוצאי הצבא. **164.** ראב"ע, חזקוני, רבינו בחיי, אברבנאל. וכ"כ רמב"ן להלן פסוק יח, שהערב רב לא נמנו עמהם אלא היו ניכרים מהם. **165.** כמו (בראשית כא, א) "וה' פקד את שרה כאשר אמר", וכן 'פיקדון' נקרא כן מפני ששמירתו והשגחתו עליו. **166.** וכתב רמב"ן, שאף דוד הקפיד למנותם בשקלים, שהרי גם שם (שמואל ב כד, ב) נאמר לשון פקידה "ופיקדו את העם", אלא שנענש מפני שמנאם שלא לצורך, או מפני שמנאם מגיל שלוש עשרה, וההיתר הוא למנות רק מבן עשרים, כמשמעות הפסוק (דה"י א כז, כג) "ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה כי אמר ה' להרבות את ישראל ככוכבי השמים". אמנם כתב רמב"ן, שבגמרא (ברכות סב, ב) למדו שדוד מנאם ממש ולא נטל כופר. **167.** פסוק ב. **168.** אור החיים, ע"פ ילקוט שמעוני רמז תרפד: בשעה שקיבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם בהם מה ראו להתקרב יותר מן האומות, סתם פיהם הקב"ה, אמר להם הביאו לי ספרי יוחסין שלכם, שנאמר, הבו לה' משפחות עמים, כשם שבני מביאים, ויתילדו על משפחותם, לכך מנאם בראש הספר הזה אחר המצוות. **169.** אגרא דכלה. ועי' רבינו מיוחס שפירש 'לצבאותם' - למחניהם. **170.** מלבי"ם. וביאר עוד, שלכן נקט הכתוב לשון פקידה שיש בה גם משמעות של מינוי לתפקיד. וכעי"ז בהעמק דבר. **171.** כמבואר בב"ב ח, ב. תפארת יהונתן. בילקוט מדרשי תימן כתבו, מה שאתה שוכח אהרן מזכירך ומה שאהרן שוכח אתה מזכירו. באופן נוסף כתב בתפארת יהונתן, שמאחר שהמנין נועד לצורך חלוקת הארץ, היה חשש שמשה יעכבו מפני שידע ברוח הקודש שהוא לא ייכנס לארץ ויירא לנפשו שהוא מקרב את מיתתו, ולכן ציוה שגם אהרן יהיה עמו. **172.** כלי יקר להלן פסוק ד. **173.** ציון 106. **174.** וביאר רא"ם, שהיה מקום לומר שצירוף הנשיאים איננו לצורך המפקד, שא"כ היה צריך לומר 'תפקדו אותם אתה ואהרן ושנים עשר נשיאי מטות ישראל', אך רש"י למד שצירוף הנשיאים הוא לצורך המפקד מהאמור להלן פסוק מד "אלה הפקודים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל". ועי"ש עוד, ועי' ר"ש אלמושנינו, גור אריה, שפתי חכמים. **175.** רש"ר הירש. וכ"כ משכיל לדוד, בנין אריאל להלן פס' יז. אמנם בזכרון משה (הלפרין) כאן כתב, שלא עמד כל נשיא אלא בשעת מנין שבטו. **176.** וכעי"ז כתב כלי יקר, שהמפקד נועד כדי שיידעו מי ומי החונים בכל דגל, ולכן הנשיאים לא צורפו למפקד הראשון קודם הקמת המשכן, שהיה מפקד כללי של עם ישראל, ולא של כל שבט ושבט. **177.** ראה לעיל ציונים 120-100 ביאור טעמי המפקד. וכעי"ז כתב מלבי"ם, שמאחר שהארץ התחלקה לפי מספר האנשים שבכל שבט, כמו שנאמר להלן לג, נד "לרב תרבו את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו", היו הנשיאים צריכים להשגיח שלא יתערב שבטם בשבט אחר. וכעי"ז בתפארת יהונתן לעיל פסוק ג, שהנשיאים פיקחו על המנין כדי שלא יתרעמו לאחר מכן שלא קיבלו נחלה מספיקה בארץ. **178.** וכעי"ז כתב חתם סופר, שהנשיאים הצטרפו למנין, לפי שהם היו שוטרים במצרים, כמבואר ברש"י להלן ז, ב, והם היו אחראים מטעם פרעה על עריכת רשימות העבדים ולידת בניהם, ובשל כך יכלו להעיד על ייחוסו של כל אחד ואחד מהם למשפחתו ולשבטו. והוסיף, שבשל כך הנשיאים לא השתתפו במנין בני לוי, שכן בני לוי לא השתעבדו במצרים, ולכן הנשיאים לא יכלו להעיד על ייחוסם.

אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־אֲבֹתָיו הוּא: ה וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ אִתְּכֶם לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן־שְׁדֵיאוּר:

לְשִׁבְטָא גְבַר רֵישׁ לְבֵית אֲבָהָתוֹהִי הוּא: ה וְאִלֵּין שְׁמָהַת גּוּבְרַיָּא דִּי יְקוּמוּן עִמְכוֹן לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בַּר

אוצר מפרשי התורה

כל אחד שנשיא שבטו עומד ומסכים על זה, יתנו מרצון טוב[179].

לַמַּטֶּה כתב הרד"ק[180], ש'שבט' ו'מטה' הם שמות למשפחה, אך הכוונה למשפחה המורחבת. ונקראים כך מפני שכל אחד הוא עזר ומשען לאחר מבני המשפחה.

אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית אֲבֹתָיו כתב הראב"ע, שהכתוב נקט לשון קצרה, וראוי להיות 'איש איש'[181].

רֹאשׁ יש שכתב, שכשם שהראש הוא האבר החשוב של האדם, כך הנשיא היה החשוב שבשבט, ולכן נקרא 'ראש'[182].

רֹאשׁ לְבֵית אֲבֹתָיו יש שכתב, שבכל שבט היו כמה בתי אבות, ולכל בית אב היה ראש, ונשיא השבט היה ראש לכל בית אבותיו של השבט[183].

הוּא כתב רבינו מיוחס, שהוא מקרא קצר, וכאילו נכתב 'כל מי שהוא ראש לבית אבותיו, הוא יהיה שם'.

ביאור התוספת של "איש ראש לבית אבותיו" על "איש למטה". הרס"ג פירש, שאותו איש למטה יהיה ראש לבית אבותיו. והספורנו פירש, שהכתוב מנמק שהנשיאים צורפו למנין הואיל וכל אחד מהם הוא "ראש לבית אבותיו", ומכיר את ייחוסו של כל אחד מהם. ויש שכתב, שהייתור בא ללמד שהנשיאים נהגו את נשיאותם ברמה לא רק על בני השבט הרחוקים, אלא גם על בתי אבותיהם הקרובים אליהם[184]. ויש שפירש, שהתוספת מלמדת שהנשיאים שנבחרו על פי ה', הם אלו שבני השבטים בחרו בהם כבר בעבר, ולמדנו שגם ישראל העדיפו מעצמם שמנהיגיהם יהיו מצוינים בתורה ויראת ה'[185].

(ה) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעַמְדוּ אִתְּכֶם ציווי זה של מנייתם היה בא' אייר, חודש לאחר הקמת המשכן וחנוכת המזבח[186], ובחנוכת המזבח כבר נמנו נשיאי השבטים בשמותיהם[187], שהם הקריבו את הקרבנות בחנוכת המזבח, ואם כן לשם מה חזר הקב"ה ואמר למשה את שמות הנשיאים[188]. וכתב בתולדות יצחק, שהכתוב נוקב בשמות הנשיאים מפאת כבודם. ויש שכתב, שהכתוב פירט את שמותיהם כדי לומר שהם הנשיאים שהתנדבו את קרבנם לחנוכת המזבח[189], ובשל כך זכו לעמוד עם משה ואהרן[190]. ויש שכתבו, שבא להודיע שבסדר הנזכר כאן יקח אותם, כלומר אליצור תחילה ואחריו שלומיאל ואחריו נחשון וכו', לא כסדר הדגלים ולא כסדר תולדות השבטים[191]. אמנם יש שכתב, שעד עתה היו הנשיאים ממונים רק על פי העם, ועתה נתמנו לנשיאים על פי ה' שיעמדו על המפקד[192].

אֲשֶׁר יַעַמְדוּ יש שפירש, שהכוונה לעמידה ממש, וכשם שהמנהג היה שיחיד המדבר בפני רבים מדבר מעומד[193], כך גם כאן משום מנהג דרך ארץ יעמדו בשעת המנין[194].

לִרְאוּבֵן אֱלִיצוּר בֶּן שְׁדֵיאוּר יש שפירש, שמשמעות הלמ"ד של 'לראובן', וכן בשאר השבטים, היא 'בעבור', כלומר, לצורך שבט ראובן עמד אליצור בן שדיאור[195]. ובתרגום ירושלמי תרגם: משבט בני ראובן אליצור בן שדיאור[196].

ביאור סדר הזכרת הנשיאים: ראובן, שמעון, יהודה, יששכר, זבולון, אפרים ומנשה בני יוסף, בנימין, דן, אשר, גד ונפתלי. כתב הראב"ע[197], שהזכיר תחילה את בני לאה לפי סדר הולדתם[198], מלבד שבט לוי שלא נמנה[199], ולאחר מכן את בני רחל יוסף ובנימין, והקדים את בני יוסף לבנימין[200] מפני שהם עומדים במקום יוסף, והקדים את אפרים למנשה כפי שעשה יעקב אבינו בברכו אותם[201], ולאחר מכן הזכיר את בני השפחות, והקדים את דן שהיה בכור השפחות, ולאחריו את אשר[202] שהיה ראש החונים על דגל דן[203], ולאחר מכן הזכיר את גד שהיה בכור זלפה[204], ולבסוף הזכיר את נפתלי[205]. ובמושב זקנים הביאו בשם ר"י, שהכתוב שינה את סדר בני השפחות מסדר תולדותיהם כדי להראות שחשיבותם שווה, ולכן הזכיר את דן שהיה בנה הגדול של בלהה, ולאחריו את אשר שהיה בנה הקטן של זלפה, ולאחר מכן את גד שהיה בנה הגדול של זלפה, ולאחריו את נפתלי שהיה בנה הקטן של בלהה[206]. ומן האחרונים יש שכתב, שעירב הכתוב את

179. כלי יקר שמות ל, יב. ועי' עוד עקידת יצחק מה שביאר בזה. **180.** ספר השרשים שרש שבט. **181.** וכן פירש רבינו מיוחס, כל מי שהוא ראש לבית אבותיו. **182.** אילת השחר. **183.** ומשמעות 'בית אבות' האמור כאן שונה ממשמעות 'בית אבות' האמור לעיל פסוק ב "למשפחותם לבית אבותם", ששם הכוונה שכל אחד יימנה לשבט של אבותיו, דהיינו לראובן או לשמעון, אבל כאן הכוונה לבתי אבות של אותו שבט. העמק דבר. **184.** כלי יקר. **185.** העמק דבר. **186.** כאמור בשמות מ, יז ולהלן ז, א. **187.** להלן פרק ז. **188.** עי' אילת השחר להלן פסוק טז שתמה בזה. **189.** להלן פרק ז. **190.** תפארת יהונתן. **191.** משכיל לדוד ובנין אריאל להלן פסוק יז. **192.** העמק דבר להלן ז, א. וכעי"ז בדרשות ר"י קארו (בספר אור צדיקים) לפר' נשא. ועי' עוד דרש משה כאן. וראה ביאור נוסף בחתם סופר, להלן ציון 234. **193.** כדברי רבינו בחיי בראשית כג, ג. **194.** אילת השחר. **195.** רש"ר הירש. **196.** וכן בשאר נשיאי השבטים. **197.** כאן, ולהלן פסוקים י-יד. **198.** והוסיף ראב"ע, שאף שניטלה הבכורה מראובן וניתנה ליוסף שבניו ירשו פי שנים, וליהודה שהיה גביר לאחיו, כאמור בדה"י א ה, א, מ"מ לענין ייחוס נותר ראובן הבכור, כאמור בדה"י שם. **199.** כאמור להלן פסוק מז. **200.** אף שבנימין היה גדול מהם. **201.** בראשית מח, כ. ובמדרש אגדה להלן פסוק י כתב, שמפני שחצי שבט מנשה קיבלו חלקם תחילה בטרם שנכנסו לארץ (להלן לב, לג), לכן להלן כו, כח הקדים את מנשה לאפרים. ועי' שיר מעון שביאר באופן נוסף, שלענין רוחני מנו תחילה את אפרים, ולענין גשמי מנו תחילה את מנשה. וראה עוד להלן הערה 291. **202.** אף שע"פ סדר תולדותיהם היה צריך להזכיר את נפתלי, ולאחריו את גד ואשר. **203.** להלן ב, כז. **204.** ובאדרת אליהו להלן פסוק יג כתב, שהזכיר את גד ונפתלי לבסוף, לרמוז שמקומם במחנה בסוף הדגלים בצפון ובדרום. **205.** וכ"כ חזקוני, רבינו בחיי. **206.** והוסיף, שבמפקד עצמו

ו לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן־צוּרִישַׁדָּי: ז לִיהוּדָה נַחְשׁוֹן
בֶּן־עַמִּינָדָב: ח לְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בֶּן־צוּעָר: ט לִזְבוּלֻן
אֱלִיאָב בֶּן־חֵלוֹן: י לִבְנֵי יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע
בֶּן־עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצוּר:
יא לְבִנְיָמִן אֲבִידָן בֶּן־גִּדְעֹנִי: יב לְדָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־
עַמִּישַׁדָּי: יג לְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן־עָכְרָן: יד לְגָד אֶלְיָסָף
בֶּן־דְּעוּאֵל: טו לְנַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן־עֵינָן: טז אֵלֶּה
קְרוּאֵי קריאי כתיב הָעֵדָה נְשִׂיאֵי מַטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי

ו וּלְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בַּר צוּרִישַׁדָּי: ז וְלִיהוּדָה נַחְשׁוֹן בַּר עַמִּינָדָב:
ח וּלְיִשָּׂשכָר נְתַנְאֵל בַּר צוּעָר: ט וּלְזִבוּלֻן אֱלִיאָב בַּר חֵלוֹן: י וְלִבְנֵי
יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בַּר עַמִּיהוּד לִמְנַשֶּׁה גַּמְלִיאֵל בַּר פְּדָהצוּר:
יא וְלִבְנְיָמִן אֲבִידָן בַּר גִּדְעוֹנִי: יב וְלָדָן אֲחִיעֶזֶר בַּר עַמִּישַׁדָּי:
יג וְלְאָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בַּר עָכְרָן: יד וְלְגָד אֶלְיָסָף בַּר דְּעוּאֵל: טו וְלִנַפְתָּלִי
אֲחִירַע בַּר עֵינָן: טז אִלֵּין מְעַרְעֵי כְנִשְׁתָּא רַבְרְבֵי שִׁבְטֵי אֲבָהָתְהוֹן רֵישֵׁי אַלְפָיָא

רש"י

(טז) **אלה קרואי העדה.** הנקלסים לכל דָּבָר מסיבות שבעדה:

אוצר מפרשי התורה

בני בלהה וזלפה, לומר ששרר ביניהם שלום ויכלו להיות מעורבים בדגלים[207].

(ו) לְשִׁמְעוֹן שְׁלֻמִיאֵל בֶּן צוּרִישַׁדָּי אמרו בגמרא[208], שהוא זמרי בן סלוא[209], והוא שאול בן הכנענית[210].

צוּרִישַׁדָּי כתב הרמב"ן[211], שהיה המנהג בישראל לקרוא שמות בשבחי האל, ופירוש השם 'צורישדי' הוא, 'שדי הוא צורי'[212].

(י) לְאֶפְרַיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן עַמִּיהוּד הוא סבו של יהושע בן נון[213].

(יד) אֶלְיָסָף בֶּן דְּעוּאֵל להלן[214] נקרא אביו 'רעואל'. וכתבו הראשונים, שרי"ש ודל"ת מתחלפות מחמת הדמיון בצורתן[215]. וכתב הרמב"ן[216], ששני השמות שווים בטעמם, 'דעואל' שידע את האל, ו'רעואל' ששם רעיון לבו באל, והיו קוראים לו בשני שמות ולכן תזכירו התורה בשניהם.

(טז) קְרוּאֵי הָעֵדָה פירש רש"י, הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה[217]. וכעין זה פירש הראב"ע, שהעדה לא יעשו דבר עד שיקראום[218]. וכתב הספורנו[219], שהם הנקראים להתייעצות. ויש שכתב, שהם היו ראשי סנהדרין[220]. והאלשיך פירש, שהיו בולטים בחשיבותם בכל עדת ישראל, אפילו אם לא היתה מחולקת לשבטים. ויש שפירש, שנקראו כך מפני שהעדה בחרה ורצתה בהם, ולא שמשה מינה אותם מעצמו[221].

נְשִׂיאֵי מַטּוֹת אֲבוֹתָם ביאר הראב"ע, ש'אבותם' הם אבות השבטים, כלומר, ראובן שמעון וכו', ופירוש "נשיאי מטות אבותם" הוא שהם היו נשיאי השבטים[222]. אך אברבנאל פירש, שמאחר שהמפקד היה יסוד לחלוקת הארץ, הוסיף הכתוב שהם "נשיאי מטות אבותם", דהיינו שינחילו את נחלות אבותיהם לבניהם[223]. ויש שפירש, שהם היו נשיאים גם של אבות אנשי השבט במצרים, וידעו שהמצרים לא שלטו בנשותיהם, ולכן הכתוב מציין זאת, לפי שהמפקד נועד לייחס כל אחד לשבטו[224].

רָאשֵׁי אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם פירש הראב"ע, שבכל שבט היו שרי אלפים, ונשיאי השבט היו ראשים על כל שרי האלפים של השבט[225]. והאלשיך פירש, שמחמת חכמתם היו הנשיאים הללו גם ממונים לשרי אלפים. והרמב"ן פירש[226], שהנשיאים היו במעלה הגדולה לכל אלפי ישראל. אולם אברבנאל פירש, ש'שרי אלפים' הם הממונים על הלוחמים, והנשיאים היו גם שרי הצבא,

(להלן פסוק כד) מנו את גד בתוך בני לאה ורחל, כדי להראות שחשיבותם שווה גם לבני האימהות. **207.** אזנים לתורה. **208.** סנהדרין פב, ב. **209.** המוזכר להלן כה, יד. **210.** המוזכר בבראשית מו, י. **211.** בראשית לג, כ. **212.** ועי' עוד שיטה אחרת לראב"ע (דקדוק) בראשית ה, כט, שנהוג לקרוא לבני אדם בשמות ה' והביא דוגמא מהשם 'צורישדי'. **213.** כאמור בדה"י א ז, כו-כז. **214.** ב, יד. **215.** ראב"ע קהלת ה, א, רד"ק יחזקאל ו, יד; דה"י א א, ז. **216.** להלן שם. **217.** ביאר רא"ם, שכוונת רש"י לשלול ש'קרואי העדה' הם הנקראים ומופעלים על ידי העדה, ולכן פירש שהם נקראים לכל ענין חשוב, להדריך ולהנחות את העדה כיצד לפעול. וגור אריה כתב, שאין הכוונה שהם נקראים על ידי העדה, אלא שמשה ואהרן קוראים אותם לכל דבר חשוב בעדה. ונחלת יעקב פירש, שכוונת רש"י שלא היו קרואים רק לצורך המפקד, אלא תמיד היו נקראים לצורך העדה. וכתב רש"י ישעיה מח, טו; נא, ב, ש'קריאה' זו היא לשון גידול. ועי' רמב"ן ויקרא כג, ב שפירש 'קרואי' מלשון התקבצות. **218.** בביאור הכתיב 'קריאי' והקרי 'קרואי' כתב רש"ר הירש, ש'קריאי' הם אלו הנקראים תמיד, ו'קרואי' הם אלו הנקרים באופן מיוחד, והכוונה שהם היו גם 'קריאי' הנקראים באופן קבוע וגם 'קרואי' שנקראו במיוחד לצורך מפקד זה. **219.** להלן כב, כ. **220.** מלבי"ם. **221.** תפארת יהונתן. וביאר, שאם היה משה ממנה אותם מעצמו, היו ישראל אומרים, מה יועילו לנו הנשיאים, הלא הם יסכימו למשה בכל דבר. **222.** ובהעמק דבר ביאר, שראובן נקרא אב לזרעו, וכל זרעו נקראו מטה ראובן, נמצא שהנשיא הוא נשיא למטה אביו ראובן. **223.** וכ"כ מלבי"ם. **224.** תפארת יהונתן. ודייק מלשון "נשיאי מטות אבותם" שהיו נשיאים גם במצרים, בתקופת אבותיהם של דור המדבר, וכן כתוב בקרבנות הנשיאים "ראשי בית אבותם", ולעומת זאת במרגלים (להלן יג, ג) לא מוזכרים האבות אלא רק "ראשי בני ישראל המה", בהווה. **225.** וכ"כ חזקוני, ר"ח פלטיאל בפירושו השני. ופירש מהרי"ל דיסקין, שכאילו כתוב 'ראשי שרי אלפי ישראל הם'. ועי' ר"ח פלטיאל שביאר מדוע לא נכתב 'ראשי רבבות'. **226.** דברים כט, ט.

אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם: יז וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֵת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְבוּ בְּשֵׁמוֹת: יח וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וַיִּתְיַלְּדוּ עַל־מִשְׁפְּחֹתָם

דְּיִשְׂרָאֵל אִינּוּן: יז וּדְבַר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יַת גּוּבְרַיָּא הָאִלֵּין דְּאִתְפָּרְשׁוּ בִּשְׁמָהָן: יח וְיַת כָּל כְּנִשְׁתָּא כְּנָשׁוּ בְּחַד לְיַרְחָא תִּנְיָנָא וְאִיתְיַחָסוּ עַל זַרְעַיְתְהוֹן לְבֵית

רש"י

(יז) **את האנשים האלה.** מת שניס עשר נשיאים הללו: **אשר נקבו.** לו כמן **בשמות:** (יח) **ויתילדו על משפחותם.** הביאו ספרי יחוסיהם ועידי מזקת לידתם כל אחד ואחד, להתייחס על השבט:

אוצר מפרשי התורה

והכתוב הוסיף זאת כאן מפני שהמפקד נועד גם לצורך המלחמה[227].

(יז) וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן משכם בדברים[228].

אֵת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר נִקְבוּ בְּשֵׁמוֹת פירש רש"י, את שנים עשר הנשיאים הללו אשר ניקבו לו כאן בשמות[229]. והאלשיך פירש, שעל אף מעלתם של הנשיאים, לא לקחם משה אלא משניקבו בשמות על פי ה', ולולי זאת לא היה לוקחם, כדי לא להטיל קנאה בין גדולי העם. ויש שכתב, שאריכות לשון הפסוק באה ללמד שלקח את ראשי השבטים על פי סדר השמות שנקב ה', אבל המפקד עצמו נעשה לפי סדר מסע המחנה כאשר ציוה ה'[230].

אֲשֶׁר נִקְבוּ בְּשֵׁמוֹת ששמותיהם התפרשו[231]. ויש שפירש, שכונו בשמות, שכל אלו אינם עיקר שמותיהם, אלא כינויים שכונו בהם לפי זכות שבטם[232]. ויש שכתב, שאף שהם אותם הנשיאים שהקריבו בחנוכת המזבח ושמותיהם ידועים[233], חזר ונקב בשמותיהם, לומר שאפילו אם לא היו נשיאים היה ראוי לצרפם בשל גדולתם[234].

(יח) וְאֵת כָּל הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי כתב הרמב"ן, שהכתוב מזכיר את זריזותו של משה במצות ה', שבו ביום שהצטוה, לקח את הנשיאים והתחיל לפקוד את העם, אך לא סיימו את המפקד בו ביום, ולכן נאמר[235] "ויפקדם במדבר סיני", להודיע שאמנם משה הזדרז לקחת את הנשיאים ולהקהיל את העדה ולהתחיל את המפקד באותו יום שה' ציוה אותו לעשות כן, אך לא נשלם המנין ביום אחד אלא הושלם בזמן שהיו במדבר סיני[236]. אך יש מהאחרונים שכתב, שסיימו את המפקד ביום אחד[237].

ויש שפירש, שהכתוב מציין שנקהלו בו ביום שנצטוו, להודיע שמחמת חשיבות הייחוס בעיניהם היו בידי כולם ראיות על ייחוסיהם, ובו ביום הוכרו היוחסין של כולם[238]. אולם אברבנאל כתב, שאין לפרש שביום ההוא שציוה למשה ואהרן למנותם הקהילו את העם ונמנו כולם באותו יום, כי אי אפשר שיעשו כל זה ביום אחד, אלא הכוונה שביום ההוא שציוה ה' אותם דיברו עם הנשיאים וציוו אותם שיקהילו את כל העדה, והציווי והדיבור הזה עם ההקהלה נעשתה ביום אחד לחודש השני, אך המנין עצמו נעשה אחר כך.

והאלשיך פירש, שהכתוב בא לבאר שלקחו את הנשיאים תחילה ורק אחר כך הקהילו את העם, ולא הקהילו את העם ולקחו את הנשיאים לעיני כל, שלא יחמיץ לבם של שאר גדולי ישראל.

יש שכתב, שהטעם שהקהילו את העדה בשעת המפקד הוא מפני שבירורי את ייחוסו של כל אחד מהם, ואם היה באחד מהם פסול, היה מישהו מהעם מערער על כך[239].

וַיִּתְיַלְּדוּ עַל מִשְׁפְּחֹתָם לְבֵית אֲבֹתָם תרגם אונקלוס, ויתייחסו[240]. ופירש רש"י, שהביאו את ספרי ייחוסיהם ועדי חזקת לידת כל אחד ואחד, כדי להתייחס על השבט[241].

227. וכ"כ מלבי"ם. והוסיף בהעמק דבר, שהכתוב מלמד שהנשיאים לא היו רק ראויים להנהיג את השבט, אלא גם מוכשרים להיות שרי הצבא ולעמוד בראשו במלחמה, והביא מהאמור בענין המזבח שבנו שבטי ראובן, גד וחצי המנשה בעבר הירדן (יהושע כב, יג-יד) "וישלחו בני ישראל אל בני ראובן ואל בני גד ואל חצי שבט מנשה אל ארץ הגלעד את פינחס בן אלעזר הכהן, ועשרה נשיאים עמו נשיא אחד נשיא אחד לבית אב לכל מטות ישראל, ואיש ראש בית אבותם המה לאלפי ישראל", הרי שהם שני תפקידים 'נשיאי המטות' ו'ראשי אלפי ישראל', וכאן נאמרו שניהם על הנשיאים. **228.** לקח טוב. וכן תרגם אונקלוס 'וּדְבַר'. וכתב רש"י בראשית מג, טו, שדבר הניקח בהנהגת דברים מתרגמים 'וּדְבַר'. וראה עוד מדרש הגדול שמצינו 'לקיחה' לשון שבועה, שהשביעום משה ואהרן שלא יטריחו על הציבור. **229.** בביאור דבריו כתב רא"ם, שהואיל והכתוב האריך וכתב "את האנשים האלה", ולא כתב רק 'ויקח אותם משה ואהרן', היה עולה על הדעת שהכוונה לאנשים אחרים שניקבו בשמות במקום אחר, לכן ציין רש"י שהם אותם הנשיאים שניקבו כאן בשמות, והוכרח לבאר שאכן הכוונה לאנשים אלה, מפני שלא מצינו אחרים שניקבו בשמות, או בגלל ה"א הידיעה שמשמעה שהם האנשים הידועים כבר. ובגור אריה פירש, שמלשון "האנשים האלה" היה משמע שנבחרו בגלל מעלתם האישית, לכן כתב רש"י "את שנים עשר נשיאים הללו", שנבחרו בגלל נשיאותם, ועל זה הוסיף רש"י שניקבו כאן בשמות, ולא אנשים אחרים ששמותיהם ניקבו במקום אחר. ועי' עוד עמר נקא, ר"ש אלמושנינו, ר"י קניזל, משכיל לדוד, גן רוזה, בביאור דברי רש"י. **230.** אגרא דכלה, ראה לעיל ציון 169. **231.** אונקלוס, יב"ע, רס"ג, ראב"ע. וכ"ה בסנהדרין נו, א. וראה ר"י אבן ג'נאח שרש נקב, שהוא ענין ביאור והודעה וקריאת שם. **232.** כגון נשיא ראובן שכונה אליצור, על שם ראובן ששב בתשובה אלי צור, בן שדיאור, בן אברהם שהושלך [שכן משמעות שדי בלשון ארמית] לאור כשדים. ר"א צרפתי. ועי' מה שכתבו בענין זה רוקח ופענח רזא. **233.** שהרי חנוכת המזבח היתה בניסן, קודם שנצטוו על מפקד זה. **234.** חתם סופר. **235.** להלן פסוק יט. **236.** וכ"כ רבינו בחיי, אברבנאל, מלבי"ם לעיל פסוק יז ולהלן פסוק יט. **237.** אור החיים, מלא העומר. וכן משמע בלקח טוב ובמדרש חסרות ויתרות (בתי מדרשות ח"ב עמ' רלד). וכתב בחתם סופר, שמשה הזדרז לסיים את המנין באותו יום, כדי שלא יכללו בו אלו שימלאו להם עשרים למחרת, שהרי המנויים כאן נענשו למות במדבר. **238.** אור החיים. **239.** תפארת יהונתן. **240.** וכן תרגמו יב"ע, רס"ג. וכ"כ רבינו מיוחס, חזקוני בפירושו הראשון. ואמר "ויתילדו" כי ההתייחסות תלויה בלידה. רש"ר הירש. **241.** וכ"כ בספר השרשים לרד"ק שרש ילד, שהראו ממי נולדו, כלומר, הראו ספרי ייחוסם מאיזה שבט הם.